

"לשוק בפעם הראשונה"

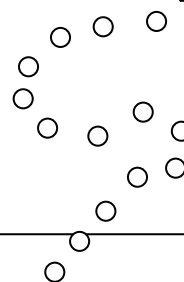
מתוך: "סיפורים מצחיקים שקרו בחיים"

כתבה: מנוחה פוקס

(מתוך רשימת יצירות ספרות למגזר החרדי)

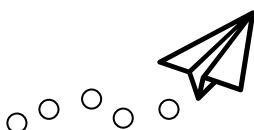
זגם הוראה בספרות לכיתות א'-ב'

כתבה: ד"ר אסתר מלחי

קראו העירו והוסיפו:

דליה הלוי-דרזנר, מפמ"ר עברית בקדם יסודי וביסודי, המזכירות הפדגוגית.
תרצה יהודה, המפקחת על הוראת העברית במחוז החרדי
פנינה חוברי, עליזה יגן, מדריכות המחוז החרדי
ד"ר יעל שגב, ד"ר סיגל חסון, יאירה אסרף-דרומי, מדריכות המזכירות הפדגוגית
עריכה לשונית: דליה לאופר
עיצוב גרפי: חן רביניאן

תוכן עניינים

4.....רכיבים בהוראה של יצירת ספרות

6.....מבוא

7.....מהלך ההוראה

רכיבים בהוראה של יצירת ספרות

"קריאת ספרות יפה בבית הספר נועדה בעיקר להעניק חוויות והתנסויות אסתטיות שבאמצעותן יבינו התלמידים טוב יותר את עצמם ואת זולתם, יפתחו את הדמיון והאינטלקט, יפתחו אהבת קריאה ומודעות ספרותית ואת היכולת להעריך יצירות ספרות.

הספרות היא כלי להנחלת אוצרות התרבות והמחשבה... המפגש עם מגוון יצירות הקשורות לעולמם של התלמידים וגם לעולמות המרוחקים מהם, יחזק את ההשתייכות לחברה ולקהילה, יתרום לבניית הזהות האישית ויאפשר גישה לעולמות אחרים בדרך מיוחדת של חשיבה שלא ניתן להשיגה בקריאה של סוגי שיח לא ספרותיים".¹

להלן מוצעים רכיבים שחשוב לכלול במהלך הוראה של יצירת ספרות כדי לשמור על ייחודיותו של עולם השיח הספרותי לצד קידום מטרות ההוראה בתחום הספרות ובתחום השפה.

אפשר לבנות את מערך ההוראה סביב מרכיבים אלה באופן ליניארי, שלב אחר שלב, ואפשר לכרוך אותם זה בזה – כל זאת בהתאם לאופי היצירה ולמורכבותה ובהתאם לשיקולי הדעת הדידקטיים של המורים.

הכנה לקריאה

שלב ההכנה לקריאה נועד לחבר חיבור ראשוני בין התלמידים לבין היצירה, מעין שער המזמין אותם להיכנס פנימה: לקרוא, ליהנות וללמוד. תפקידו לעורר את סקרנותם של התלמידים ואת רצונם להכיר את היצירה ולהכשיר את הלבבות להבנת מסריה. אפשר שההכנה למפגש עם היצירה תתבסס על ידע קודם של התלמידים ועל היכרותם עם הנושא, ואפשר שהיא שתתמקד בחיבור אישי-רגשי שלהם למה שהשיר או הסיפור מביאים עימם.

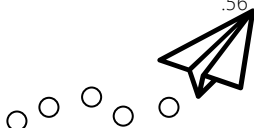
כדאי שההכנה ליצירה תעורר שאלות ותיצור הפתעה ותתחבר להקשר רלוונטי או תעמיד את הרקע הרחב הדרוש להבנה. ביצירה שבה מילים מרכזיות הן "מילים קשות" תידרש לעיתים הכנה לשונית. אפשר להקדים ולפרש מילים אלה לפני הקריאה, כדי שהתלמידים יוכלו להבין את היצירה ברובד הגלוי כבר בקריאה הראשונה.

המורים יכולים לבחור לא להתחיל את תהליך ההוראה של יצירה בהכנה מוקדמת, אלא להביאה ישירות לפני התלמידים. יש דרכים שונות לפגוש את היצירה בכיתה, בהן קריאה של המורה, האזנה לקריאה במדיה או קריאה דמומה. אפשר לקרוא את היצירה בשלמותה, או לחשוף אותה לתלמידים בהדרגה. גם אם בשלב זה הציע המורה לתלמידים לקרוא את היצירה בקריאה דמומה, חשוב לזמן להם בהמשך האזנה לקריאה בקול של קורא מיומן.

"הקריאה הקולית של יצירות ספרות היא דרך להעביר חוויה אסתטית ורגשית ולבטא פרשנות לטקסט. ההקראה בקול מאפשרת למורה המקריא להשתמש באמצעים שאינם לשוניים, כמו תנועות גוף, הבעות פנים, ובאמצעים המעניקים מוזיקליות ליצירה, כמו הטעמה, הנגה, כדי לבטא את מרכזיותם של הקצב והמצלול ובכך לאפשר למאזין להבין משמעויות שונות".²

¹ מתוך תוכנית הלימודים בחינוך לשוני עברית - שפה, ספרות ותרבות, הוצאת ת"ל, ירושלים, תשס"ג, עמ' 56.

² מתוך תוכנית הלימודים, עמ' 75.

הזמנה לתגובה אישית

במפגש הראשוני עם טקסט ספרותי מומלץ לשוחח על חוויות אישיות ועל רגשות שניעורו בתלמידים בעקבות הקריאה. חשוב להזמין את התלמידים לשתף את חבריהם או את מליאת הכיתה בחוויותם האישיות גם בהמשך, לאורך כל תהליך ההוראה. דרך זו נועדה לטפח בתלמידים גישה ייחודית לקריאת ספרות יפה, גישה המעודדת חיבור אישי לצד שיתוף ושיח ספרותי.³

הבנת היצירה

במהלך ההוראה תהיה התייחסות לרובד הגלוי של היצירה ולרובד הסמוי שלה, וכן לפרשנות ביקורתית של היצירה. תפקיד המורה הוא לאפשר לתלמידים "לגלות" בכוחות עצמם רבדים שונים ביצירה, ובמקביל לחשוף בפניהם את מה שלא גילו בעצמם.

אחד המאפיינים של עולם השיח הספרותי הוא כתיבה השוזרת יחד אמירה גלויה וסמויה, דברים ברורים וחד-משמעיים ודברים אחרים, הנתונים לפרשנותם של הקוראים. תהליך הטקסט הספרותי עם התלמידים מחייב לעיתים מעבר בין ממדי ההבנה השונים ושזירתם זה בזה, בהתאם לנושאים ולרעיונות העולים מן היצירה. לעיתים כדאי לעסוק בכל אחד מהרבדים בנפרד ולעיתים אין צורך להפריד ביניהם בעת ההוראה. לדוגמה: בעת העיסוק בנושא מסוים העולה מהיצירה - כגון התנהגותו של אחד הגיבורים במהלך אירוע מסוים - אפשר לעסוק בנושא ברובד הגלוי, להעמיק את הבנתו ברובד הסמוי ואף להרחיב את הרעיונות אגב ניתוח פרשני שיש לו תימוכין בטקסט ואגב חיפוש ההשתמעות האישית בעקבות הקריאה.

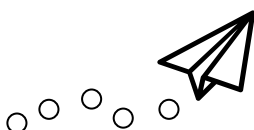

הזמנה לביטוי אישי בעקבות היצירה

כדי לפתח הבנה ספרותית ולהעמיק את המשמעות האישית חשוב לאפשר לתלמידים לבטא את העיבוד הרגשי והקוגניטיבי שלהם בעקבות הלמידה. יש מגוון רחב של דרכים המזמנות ביטוי כזה: דיון, כתיבה, קריאת יצירה נוספת, מבע אומנותי או כל דרך ביטוי אחרת המתאימה לתלמידים ולמורה. חשוב לזכור שככל סוג של אומנות גם הספרות יוצרת אצל כל קורא השתמעויות שונות. יש אפוא לאפשר לכל תלמיד ותלמידה את החיבור האישי והפרטי שיסייע להם לפתח גם את הזהות העצמית. "בקהיליית הקוראים, שבה כל קורא מתבקש לנמק ולבסס את פרשנותו, באות לידי ביטוי המשמעויות השונות שניתן להפיק מטקסט אחד".⁴ יחד עם זאת, על המורה לפקוח עין ולזהות מתוך התגובות האישיות של התלמידים את אלה החושפות אדישות כלפי סבל של הזולת, מחד גיסא, או את אלה החושפות רגישות המחייבת תשומת לב מיוחדת, מאידך גיסא.

³ להרחבה, ראו בעמ' 60-70 בתוכנית הלימודים.

⁴ ת"ל, עמ' 56.

מבוא

תקציר הסיפור "לשוק בפעם הראשונה"

"לשוק בפעם הראשונה" הוא סיפור הומוריסטי קצר המתאר את הפעם הראשונה שבה ילדי המשפחה עורכים לבדם קניות בשוק. במהלך הקריאה אנו חווים את חששותיה של האם, את רצונם של הילדים לעזור להורים ואת המפגש המשמח וההומוריסטי כאשר הילדים שבים הביתה.

הסיפור מחולק לשלושה חלקים:

בחלק הראשון הקוראים פוגשים את גיבורי הסיפור ומקבלים, יחד עם ילדי המשפחה, הנחיות מהאם לקראת הקניות.

בחלק השני הקוראים שותפים לדאגות האם המחכה בביתה לשובם של הילדים.

בחלק השלישי הקוראים שותפים לשובם של הילדים מהשוק עם סלים עמוסים אך ללא בננות, שלא נרכשו בגלל חוסר הבנה משעשע של הנחיות האם.

הסיפור הוא סיפור הווי המוכר לתלמידים מחיי היום-יום.

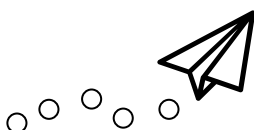
מטרות ההוראה

מטרות חינוכיות-ערכיות

- ✓ עמידה על חשיבותה של מצוות כיבוד הורים
- ✓ חינוך ללקיחת אחריות לביצוע משימה

מטרות לימודיות

- ✓ זיהוי נושאים, רעיונות ומסרים מרכזיים ביצירה
- ✓ הרחבת משמעותה של היצירה תוך קישור לעולמם של התלמידים
- ✓ העשרת אוצר המילים
- ✓ הכרת השפה התיאורית והשפעתה על הסיפור
- ✓ הבחנה בביטויים של הומור ביצירה
- ✓ היכרות עם יצירתה של הסופרת מנוחה פוקס.

מהלך ההוראה

הכנה לקריאה

פתיחות אפשריות

להלן מודגמות שלוש "כניסות" אפשריות למפגש עם היצירה כדי לעורר דיון על תפיסות סטריאוטיפיות לעומת היכרות מעמיקה:

1.

המורה תציג לתלמידים רק חלק מהכותרת, "...בפעם הראשונה", ותבקש מהם להשלים אותה: אילו משימות הם לקחו על עצמם ב"פעם הראשונה"? אילו רגשות עלו בהם כאשר ניגשו למשימה בפעם הראשונה? האם הצליחו? מה הרגישו?

2.

המורה תציג לתלמידים את המילה "שוק". היא תבקש מהילדים לשתף בחוויות שהם עברו בשוק: האם המקום נעים לילדים? מה עושים שם? מה ההבדל בין שוק לסופרמרקט או למכולת? האם הם היו רוצים לערוך קניות בשוק לבדם? מדוע? המורה תראה תמונות של שווקים שונים. כך יוכלו התלמידים לבסס את השאלות שלהם וגם להרחיב ידע עולם. כך גם נוודא שהילדים מבינים מה זה "שוק", בהנחה שלא כל הילדים היו בשוק.

3.

המורה תציג לתלמידים את הכותרת השלמה ותפתח שיחה בנושא הקניות: מי בביתם עורך את הקניות? מתי? היכן? האם הם שותפים לקניות? כיצד הם חשים במהלך הקניות?

האזנה לקריאה מוטעמת של היצירה מפי קורא מיומן

אנו ממליצים למורה לקרוא בפני התלמידים הצעירים את היצירה כולה עוד לפני שהם יקראו אותה בעצמם. קריאת המורה היא כלי לקידום הבנת הנקרא, והיא תומכת בה באמצעות ההנגנה, קצב הקריאה והבעות הפנים שלה. **הזכר חשוב** במיוחד לתלמידים המיומנים פחות בקריאה.

הזמנה לביטוי אישי בעקבות היצירה

הזמנה לחיבור אישי, אינטואיטיבי ורגשי ליצירה

לאחר הקריאה מומלץ למורה לקיים "שיחת חוויה" שבה יחלקו התלמידים מחשבות ורגשות בעקבות הקריאה באופן פתוח ומאפשר. במהלך השיחה תזמין המורה את התלמידים לשתף בחוויות האישיות שלהם, ללא ביקורת ושיפוטיות. אם אחד התלמידים מחיך או צוחק בסיום הקריאה אפשר לשאול אותו "מה מצחיק? למה חייכת? האם הסיפור מזכיר לך משהו שקרה לך באופן אישי?", ובכך לפתוח שיח סביב ההומור הטמון ביצירה.

ההכנה מאפשרת לתלמידים הצעירים לקשר בין האירועים שיפגשו בסיפור לבין ההתנסויות שלהם בחיי היום-יום, ומעוררת בהם עניין לקראת הקריאה. הדבר מאפשר לתלמידים לפתח הבנה עמוקה יותר של הסיפור, שכן הם יכולים להשלים את הפערים בין המסופר בגלוי בסיפור לבין הרגשות והמחשבות של הדמויות המשתתפות בו תוך התבססות על הניסיון האישי שלהם.

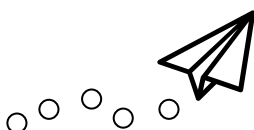
העלאת הידע הקודם תאפשר לתלמידים המיומנים פחות בקריאה לחוש ביטחון בבואם להתמודד עם הטקסט, שכן הם ייחשפו לאוצר המילים (כרמת השיח) שיפגשו בתוך הטקסט.

קריאה מוטעמת של מבוגר מתווכת בין הילד ליצירה ומקלה על הבנתה. הקריאה מזמינה להקשיב ולהתרשם, מעוררת עניין ביצירה ומציעה פרשנות.

ההזמנה לחיבור האישי תאפשר לתלמידים להביע רגשות, מחשבות ושאלות ולהיזכר בהתנסות אישית דומה.

הבנת היצירה

לא מומלץ להפעיל את כל מהלכי ההוראה בכיתה כדי לא להכביד על התלמידים ולפגום בהנאתם מהסיפור.

הצגת הסיפור מנקודת מבטן של הדמויות השונות תורמת להבנת בממד הגלוי ובממד הפרשנות.

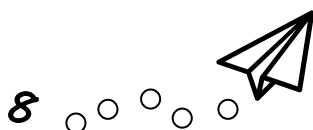
הפניית תשומת הלב של התלמידים ל"זירות" השונות שבהן הסיפור מתרחש מאפשרת פיתוח מודעות לצורך בהשלמת הפערים בקריאת הסיפור. אומנם איננו יודעים מה קורה בשוק, אך אנו מסתמכים על ניסיון החיים שלנו ומשלימים את הפערים על פיו.

ההמחזה, לכד מהיותה פעילות לימודית מהנה, תאפשר לתלמידים להתנסות בהשלמת הפערים, והשיח בעקבות ההמחזה יחזק אצלם את המודעות לצורך שלהם להשלים את הפערים בטקסט בהתבסס על ידע העולם שלהם.

קריאה ראשונית

להלן מפורטים מגוון מהלכי הוראה. רצוי שהמורה תבחר מביניהם את אלו המתאימים לצרכיה ולצורכי התלמידים:

1. **שלב ראשון:** שחזור הסיפור יחד עם המורה.
2. **שלב שני:** חלוקת הסיפור על ידי המורה לחלקים (לסצנות), עם התלמידים או בלעדיהם.
3. **שלב שלישי:** הצגת התלמידים את הסצנות השונות מפי מספרים שונים מנקודת המבט שבחרו (למשל: מנקודת המבט של האם, של המוכר בשוק ואולי גם של הבנות...). חשוב להוסיף לכל סצנה מידע הקשור אליה; לדוגמה: לאחר שהוסבר לתלמידים מהו שוק, אפשר לבקש מהם להמחזיז את השוק - להיות ירקנים המנסים לשכנע את הקונים לקנות את מרכולתם. אפשר להיעזר בקטע שבו אימא מנחה את הילדים כיצד לבחור פירות משובחים.

יש התייחסות שונה של הדמויות לאותה סיטואציה, ודבר זה מגביר את ההומור בסיפור וכן מדגיש את המחשבות הסותרות של הדמויות.

השיח מעודד חשיבה על שיקולי הדעת של הסופרת. סביר להניח שהיא רצתה להוסיף הומור לסיפור וליצור עניין אצל הקוראים.

חשוב לפתח אצל התלמידים את ההבנה שבסיפור יש התרחשויות מצחיקה ובלתי צפויה המושכת את לב הקוראים ומעוררת בהם חיוך.

קריאה נוספת

1. המורה תקריא "ישבה אימא בבית ולא יכלה לעשות כלום מרוב מחשבות", ותבקש מהתלמידים לכתוב או לצייר אילו מחשבות, לפי דעתם, עברו באותו הזמן בראשם של הילדים הנוסעים באוטובוס לשוק. אפשר לצרף גם תמונות של נשים שונות ולשאול את התלמידים אילו תמונות משקפות את הרגשות שלדעתם חלפו בליבה של האם.

2. המורה תבקש מהתלמידים לחפש בטקסט את הסיבה שבגללה הילדים לא קנו בננות.

3. המורה תשאל את התלמידים:
 ✓ האם ראיתם פעם בננות ישרות? (התשובה המצופה: לא...)
 ✓ האם אתם חושבים שילדי משפחת פרנק ראו פעם בננות ישרות? (התשובה המצופה: לא...)
 ✓ אם כן, מדוע הסופרת כותבת שזו הסיבה שהם לא קנו בננות?

הזמנה לביטוי אישי בעקבות היצירה

השיח הדבור מסייע במעבר מדיבור לכתיבה, בגיבוש רעיונות ובשימוש באוצר מילים מתאים, ומסייע להעלות את הדברים על הכתב בצורה מיטבית. כך התלמידים יכולים להתמקד במיומנות הכתיבה.

הזמנה לחיבור אישי, אינטואיטיבי ורגשי ליצירה

על התלמידים לייצור רצף של הסיפור ולהתאים לו כותרת ולהוסיף סצנה נוספת-דמיונית על פי שיקול דעתם. הילדים יקיימו שיח מקדים בזוגות או בשלושות ויספרו את הסיפור בפעם השנייה, ולאחר מכן יתפזרו ויתחילו בכתיבת הסיפור.

